

Вважається, що віяння рипідами має символічне значення, воно зображує присутність Небесних Сил при здійсненні таїнства святого Причастя.

Наприкінці 1940-х – на початку 1950-х рр. науковими співробітниками заповідника ретельно обміряно та відкреслено декоративні оздоби Софійського собору. У матеріалах, що нині зберігаються в архіві установи, дослідники можуть почерпнути детальну інформацію про розміри декоративного оздоблення.

Чотири декоративні тумби на південно-східному, південно-західному, північно-східному та північно-західному кутах Софійського собору прикрашають 4 рипіди-зірки (рис. 2). У центрі кожного перфорованого диска вміщено літери під титлами – ІС ХС. Це монограма Ісуса Христа.

Ще одна рипіда розташована в центрі над західним декоративним фронтоном. Він з'явився наприкінці XIX ст. за митрополита Платона (Гордецького). Однак рипіду над фронтоном встановлюють значно пізніше. Вона має вигляд перфорованого диску та стилізовані під церковнослов'янський шрифт літери. Можливо, це абревіатура. Враховуючи інформацію про ремонт цієї рипіди у 1970-х рр., не виключено, що літери зазнали певних змін. Тож наразі розшифрувати значення «напису» не вдалося.

Рипіди на київських соборах могли мати найрізноманітніші додаткові декоративні елементи. Наприклад, фронтони Михайлівського Золотоверхого собору прикрашали рипіди з хрестами.

Всього на верхах Софійського собору знаходиться 13 декоративних елементів (9 рипід та 4 зірки), а ще – сім куполів собору увінчують 7 хрестів.

Володимир Кіцак, Богдан Баран (Тернопіль) **РОЛЬ ПОЛЬОВОЇ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ У ФОРМУВАННІ** **ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ІСТОРИЧНОЇ** **ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ РОЗКОПОК МОГИЛЬНИКА У** **ПЕРЕСОПНИЦІ)**

Польова практика виступає ключовим методом закріплення теоретичних знань, набутих студентами під час вивчення навчальних дисциплін «Історія первісного суспільства» та «Преісторія та археологія України», «Методика археологічних досліджень». Вона забезпечує безпосереднє знайомство з об'єктами матеріальної культури, археологічними пам'ятками та методами їх дослідження, що дозволяє не лише перевірити, а й поглибити засвоєний теоретичний матеріал. Практична діяльність у польових умовах сприяє формуванню професійних компетенцій студентів, розвитку навичок систематичного збору, аналізу та інтерпретації археологічних даних, а також критичного осмислення історико-культурних процесів первісної, енеолітичної, бронзової, ранньої залізної та ранньослов'янської, давньоруської, литовсько-польської та козацької епох. У результаті польова практика виступає невід'ємним компонентом підготовки фахівців, здатних самостійно проводити археологічні дослідження та інтегрувати теоретичні знання в практичну діяльність від роботи в школі чи ліцеї – аж до ведення самостійних наукових досліджень.

Археологічна практика для студентів першого курсу історичного факультету проводиться в червні кожного року, відповідно до навчального плану для освітньої програми В9 Історія та археологія та навчального плану для освітньої програми А4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта), відповідно до нормативних документів ТНПУ ім. В. Гнатюка, кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук та кафедри

всесвітньої історії та релігієзнавства. Практика є завершенням першого року навчання студентів історичного факультету. Водночас кожного року в археологічній практиці беруть участь здобувачі бакалаврського та магістерського рівнів вищої освіти. Набутий на першому курсі досвід дає можливість керувати певними видами робіт, допомагати першокурсникам здійснювати перші кроки археологів-дослідників. Дружня атмосфера сприяє налагодженню співпраці та вдосконаленню професійних компетенцій як першокурсників, так і здобувачів старших курсів бакалаврського та магістерського рівнів.

Польова навчальна практика здійснюється під безпосереднім керівництвом та наглядом уповноважених осіб, до числа яких входять викладачі, що виконують функції керівників студентських груп, а також відповідальні працівники археологічних експедицій, на базі яких організовано проведення практики. Така організаційна структура забезпечує систематичне дотримання навчальних і наукових стандартів, контроль за безпекою студентів, а також ефективно поєднання навчальної діяльності з реальними дослідженнями того чи іншого археологічного об'єкта на території переважно Тернопільської, Львівської, Рівненської областей України. Керівники виконують функції координаторів польових робіт, надають методичні рекомендації та здійснюють безпосередній контроль за правильністю виконання практичних завдань, що сприяє формуванню у студентів професійних навичок і компетенцій у сфері археологічних досліджень.

Археологічна практика виконує комплексну науково-освітню та навчально-виховну функцію, сприяючи реалізації навчальних цілей і формуванню професійних компетенцій студентів. Вона дозволяє не лише поглибити теоретичні знання, отримані під час вивчення дисциплін, а й удосконалити практичні навички, необхідні для археологічних досліджень. Зокрема це робота з матеріальними джерелами, польова документація. Здобувачі освоюють методи ведення розкопок, аналіз знахідок та інтерпретацію археологічної інформації. Крім того, практика стимулює розвиток критичного мислення, організаційних здібностей та вміння працювати у команді, що є важливим аспектом підготовки висококваліфікованих фахівців у галузі археології.

Науково-освітня мета археологічної практики полягає:

– у закріпленні та поглибленні теоретичних знань, отриманих у курсах «Прєсторія та археологія України», «Методика археологічних досліджень», а також «Історія первісного суспільства», через безпосередню участь у польових дослідженнях;

– засвоєнні основних теоретико-методологічних засад проведення польових археологічних досліджень різних археологічних культур та епох історії України;

– оволодінні методикою проведення археологічних розвідок на місцевості;

– виробленні практичних навичок організації та проведення археологічних розкопок, зокрема роботі із древніми могильниками (с. Кордишів Кременецького району – багаточаровий могильник епохи бронзи, раннього залізного віку та давньоруського часу; с. Пересопниця Рівненського району – давньоруський могильник; м. Терєбовля Тернопільського району – військові поховання XVII ст. на Замковій горі; с. Старий Збараж Тернопільського району – могильник XV ст.);

– виробленні практичних навичок при роботі із давніми поселеннями (с. Кордишів Кременецького району – поселення давньоруського періоду; с.

Пересопниця Рівненського району – поселення давньоруського періоду; с. Старий Збараж Тернопільського району – монастир XV ст.);

– виробленні практичних навичок при роботі із неолітичними пам'ятками (печера Вертеба Чортківського району);

– у процесі археологічних розвідок студенти набувають практичних умінь із виявлення та локалізації давніх стоянок, поселень і городищ, застосовуючи знання про методи та принципи дослідження матеріальної культури первісних суспільств, здобуті на лекційних та семінарських заняттях. Такий підхід сприяє інтеграції теоретичного матеріалу з реальними польовими практиками, формуючи професійні компетентності майбутніх дослідників-археологів;

– ознайомленні з різноманітними археологічними пам'ятками у природному та географічному контексті, опановують навички їх класифікації за типом і видом (поселення, городище, фортифікаційна споруда, міста тощо), а також вчаться визначати приналежність їх до тієї чи іншої археологічної культури. Такий підхід дозволяє поєднувати теоретичні знання з польовими спостереженнями та дослідженнями, формуючи здатність аналізувати археологічні об'єкти у взаємозв'язку з їхнім середовищем та історичним контекстом;

– здобутті студентами-практикантами знань про особливості залягання культурного шару та опануванні методів його дослідження. Вони вивчають структуру різних археологічних об'єктів (поховання, укріплення, житло та ін.) і набувають навичок їх правильного розкопування та системного дослідження, що забезпечує комплексне розуміння археологічних матеріалів у польових умовах;

– вивченні основних методів і прийомів польової фіксації археологічних матеріалів. Зокрема здобувачі вчаться правильно проводити заміри об'єктів та переносити їх на креслення;

– освоєнні опису та шифрування археологічних знахідок, замальовування артефактів і їх первинної консервації, роботі із керамікою різних періодів;

– навчання основ ведення польової документації археологічної експедиції, зокрема щоденників;

– вмінні використовувати набуті знання й уміння у навчальній та виховній роботі у середній школі.

Польова археологічна практика є невід'ємною складовою професійної підготовки майбутніх істориків та археологів, оскільки забезпечує безпосереднє поєднання теоретичних знань з практичними навичками дослідницької діяльності.

Науково-освітнє значення практики полягає у поглибленні знань з предметів «Історія первісного суспільства», «Преісторія та археологія України», «Методика археологічних досліджень», а також у формуванні цілісного уявлення про історико-культурні процеси різних епох – від палеоліту до XVIII ст.

Організаційна структура проведення практики, зокрема участь викладачів-керівників і наукових працівників експедицій, забезпечує методичне керівництво, дотримання академічних стандартів та ефективний контроль за виконанням польових робіт.

Практика сприяє розвитку фахових компетенцій, серед яких: проведення археологічних розвідок і розкопок, ведення польової документації, креслення та опис артефактів, визначення культурної належності пам'яток, аналіз і систематизація археологічних даних.

Робота студентів на конкретних археологічних об'єктах забезпечує практичне освоєння методики дослідження пам'яток різних історичних періодів, що сприяє становленню навичок професійного польового археолога.

Польові дослідження виконують важливу виховну функцію, формуючи в студентів командну взаємодію, відповідальність, аналітичне мислення та стійкий інтерес до наукової діяльності.

У результаті проходження археологічної практики студенти не лише здобувають професійні уміння, але й формують здатність інтерпретувати археологічні матеріали у ширшому історико-культурному контексті, що є основою для їх подальшої наукової та педагогічної діяльності.

Богдан Гринюка (Тернопіль)

ОСОБЛИВОСТІ ХРИСТІЯНСЬКИХ ПОХОВАНЬ ПЛІСНЕСЬКОГО АРХЕОЛОГІЧНОГО КОМПЛЕКСУ (XII–XIII СТ.)

Пліснеський археологічний комплекс – це комплекс пам'яток, до якого входить слов'янське городище (IX–X ст.) й культовий центр в урочищі Оленин Парк (кінець VII–X ст.), варязький курганний могильник в ур. Поруби (XI – перша половина XII ст.), давньоруське городище (XII–XIII ст.) та споруди Підгорецького монастиря Чину Святого Василя Великого (з кінця XVII ст.). Переважно за більш ніж 200 років археологічного дослідження пам'ятки археологи мали за мету дослідити житлову й господарську забудову чи фортифікації окремих ділянок Пліснеського городища, а вивчення планування цвинтарів й особливості поховального обряду не входили в їх плани.

Загалом на території Пліснеського археологічного комплексу виявлено 192 поховання в т.ч. 11 підплитових поховань, 1 поховання в кам'яному саркофазі та 5 з кам'яними «подушками». Більшість виявлених давньоруських кладовищ відкрито випадково. Тому дані про планування цвинтарів та особливості поховального обряду є малоінформативними. Зрештою, виявлені захоронення XII–XIII ст. майже не ставали об'єктом досліджень професійних антропологів. Загалом, можна виокремити чотири типи християнських поховань Пліснеська: звичайні поховання в ямах, підплитові поховання, ямні поховання з кам'яними «подушками» та в кам'яному саркофазі. Переважає більшість досліджених могил без супровідного інвентарю, що пояснюється впливом християнства. Хоча в поховальному інвентарю дослідники виявляли цвяхи, ножі, долота, пряжки, сережки, перстені, гудзики, металевий шлак, горщики, керамічні долівкові плитки тощо.

Варто взяти до уваги й те, що християнська традиція передбачала поховання головою на захід. Таке положення небіжчика пов'язане з вірою у те, що після Страшного Суду людина мала постати обличчям на Схід, звідки прийшов Ісус Христос. Однак, на могильниках Пліснеська окрім переважаючої західної орієнтації, зафіксовано й інші напрямки поховання померлих, що залежало від пори року. Як правило, поховання були закладені в неглибоких ямах. Встановлено, що загальноприйнятим був уклад тіла померлого горілиць, на спині, у випростаному положенні і з випростаними ногами. Тіло небіжчика клали головою на захід, а рідше на південно-західну чи північно-західну орієнтацію. Це зумовлено рухом сонця вздовж горизонту.

Ще одна цікава особливість – відсутність – переважній більшості могил супровідного інвентарю. Це, можливо, свідчить про соціальний статус похованих, але найвірогідніше пояснюється впливом християнства, адже згідно з християнськими канонами людина має піти з цього світу такою, якою прийшла в нього, тобто позбавленою будь-яких предметів.